Inge Bø
Lars Helle

PEDAGOGISK ORDBOK

Praktisk oppslagsverk i pedagogikk, psykologi og sosiologi

3. UTGAVE

UNIVERSITETSFORLAGET

Pedagogisk ordbok

Inge Bø og Lars Helle

Pedagogisk ordbok

3. utgave

UNIVERSITETSFORLAGET

© Universitetsforlaget, Oslo, 2021
ISBN: 9788215056289
1. utgave, 1. versjon, Universitetsforlaget, 2021
E-utgaven baserer seg på 3. trykte utgave, Universitetsforlaget 2013

Elektronisk tilrettelegging: Universitetsforlaget
Omslagsdesign: EndUniversitetsforlaget/Sissel Tjernstad
Sats/design: Rusaanes Bokproduksjon AS

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Universitetsforlaget er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

www.universitetsforlaget.no
post@universitetsforlaget.no

Sammendrag av forordet til 1. utgave

Ordboken er beregnet på studenter som gir seg i kast med disse utdanningene: barnehagelærer, grunnskolelærer, barnevernspedagog, vernepleier, sosionom, sykepleier og samfunnsfag på høyskoler og universiteter. Særlig i den første fasen på slike studier er det vanlig å bli forvirret av alle de *nye* begrepene studentene skal forstå og gjøre bruk av. Dette kan være et problem også for skolestyremedlemmer, foreldrerepresentanter i skolenes utvalg og råd og styremedlemmer i ulike institusjoner når de skal sette seg inn i nye og uvante pedagogiske og psykologiske utfordringer.

Boken bygger på tidligere utgaver av Inge Bø: *Praktisk oppslagsbok for pedagogikk og psykologi,* sist revidert i 1983. I de årene som er gått, har det skjedd endringer i ordbruken innenfor samfunnsfagene, og nye ord er kommet til. Dessuten har skolesystemet gjennomgått forandringer, noe som også har ført til nye navn og betegnelser på skoleslag og andre forhold innenfor læring og undervisning.

Det har vært hensikten å fange opp disse endringene. Dette har ikke vært helt enkelt, fordi det i skolesystemet skjer endringer mens vi skriver. Videre: Om et ord, skoleslag mv. forsvinner i offentlige dokumenter (f.eks. gymnas), forsvinner det verken fra litteratur, medier eller fra folkemunne. Derfor er «gamle» betegnelser fortsatt med, men gjerne med begynnerord som: «tidligere brukt om …», og avslutningsord som: «… er ikke lenger i bruk, men er blitt erstattet av … Se dette.».

Også på andre fagområder endrer begrepene seg – særlig innenfor psykoterapi, spesialpedagogikk og området funksjonshemning. Det er også her forsøkt med en ajourføring og utvidelse, ikke minst av hensyn til studenter og personale i helse-, sosial- og skolesektoren, men også av hensyn til folk flest, som lett kan gå seg vill i begrepsjungelen.

På terminologiområdet har vi hatt en dobbelt hensikt: På den ene siden har det vært et poeng å komme i takt med den skiftende norske terminologien. På den andre siden har det vært et poeng å markere internasjonale bruksmåter av begrepene. For eksempel er det norske ordet spesialskole gått ut av offentlig terminologi til fordel for egne skoler for spesialundervisning. Internasjonalt brukes imidlertid spesialskole, for eksempel i form av *special school.* Visse oppslagsord er derfor først presentert i forhold til bruksmåten i Norge – ofte den offisielle, deretter slik de defineres av UNESCO, WHO – eller i utenlandske fag- eller ordbøker.

Sammenlignet med tidligere utgaver er ordtilfanget kraftig utvidet. Forfatterne er likevel klar over at mange vil savne en del ord og uttrykk. Som forfattere vil vi bli glade for forslag til ord som savnes – og forslag til endringer om det skulle være definisjoner som er uklare eller misvisende.

Til hjelp for dem som må, eller som velger, å skrive essays, artikler eller avhandlinger på engelsk, er det bak hvert oppslagsord gitt en oversettelse til engelsk, en såkalt ekvivalent. Problemet med å finne disse – særlig ord som gjelder skoleforhold – er at det ikke alltid finnes engelske ekvivalenter, eller at ord som tilsynelatende betyr det samme, likevel refererer til noe annet. På den andre siden viser det seg at engelske fagtermer kan ha forskjellig betydning i Canada, England og andre engelsktalende land. Også skrivemåten kan veksle. Når vi ikke har funnet en dekkende ekvivalent, har vi forsøkt å løse dette med en ordrett oversettelse merket «literally» (forkortet lit.) etterfulgt av en kort beskrivelse. Når det gjelder den andre utfordringen, at ulike land har ulik terminologi og ortografi, har vi valgt England som utgangspunkt.

Sammendrag av forord til 2. utgave

Ordboken ble revidert i 2008 og betydelig utvidet, særlig med supplering av ord innen spesialpedagogikk, psykiatri og sosiologi. I pedagogikk ble oppslagsord som fulgte i kjølvannet av ny skolepolitikk og nye læreplaner, tatt med, eksempelvis «Kunnskapsløftet». Samtidig ble en del artikler komprimert, mens allmennord som «idrett» og «klasselærer» samt fremmedord som forutsettes å være kjent, ble sløyfet. Ord som ikke lenger er i bruk, og som heller ikke har historisk interesse, ble også sløyfet.

Forord til 3. utgave

Ordboken er også denne gangen blitt grundig revidert og utvidet med en betydelig mengde nye oppslagsord. De nye begrepene er i hovedsak hentet – litt på tvers – fra de tre samfunnsfagene boken forsøker å dekke. Når det gjelder andre sider ved revisjonsarbeidet, nevnes: a) en del kjente fremmedord er fjernet, b) de fleste artiklene er komprimert, og c) artiklene er gjort mer lesbare og pregnante.

Et spesielt arbeid er lagt ned i å finne nye, dekkende ekvivalenter for oppslagsordene, særlig gjelder dette innenfor området «skole og undervisning». I denne forbindelse har vi hatt adgang til Utdanningsdirektoratets *Norsk-engelsk ordbok for grunnopplæringen* (rev. 2011), et hefte som er tilgjengelig på nettet. Der har vi kunnet plukke ut de engelske ekvivalentene – for nye og gamle oppslagsord – som Utdanningsdirektoratet ønsker skal bli brukt. Dette gjelder både substantiv og navnord, f.eks. engelske navn på departementer og institusjoner. Vi har også beflittet oss på å kontakte ulike institusjoner som er presentert i boken, for å sikre oss riktig beskrivelse samt den engelske betegnelsen institusjonen selv bruker.

Det er ellers helt nytt at vi har lagt inn en del oppslagsord som er uten forklaringer, men som kun er oversatt til engelsk. Dette er ord de fleste kjenner betydningen av, men hvor det kan være vanskelig å finne den engelske ekvivalenten. Ofte fins de verken i ordbøker eller på nettet.

Som i tidligere utgaver har vi beholdt ord og betegnelser som ikke er i bruk lenger, men som likevel har historisk interesse, eller som fortsatt fins i litteratur, i medier og dagligtale. «Framhaldsskole» og «gymnas» er typiske eksempler. Som nevnt ovenfor, har vi også unngått å inkludere alminnelig forekommende – eller svært sjeldne – fremmedord. Det gjelder eksempelvis ord som «prosess», «refleksjon», «solidaritet», «test», «terminus» og «*suffisient*». Vi gjør regning med at de fleste bruker fremmedordbok i tillegg til ordboka.

Mange har medvirket med nyttige råd og/eller korrigeringer av artikler vi har tillatt oss å sende til gjennomsyn og kvalitetskontroll. Dette gjelder ikke minst personer knyttet til departementer, forsknings- og utdanningsinstitusjoner. Noen skiller seg likevel ut og fortjener en hedersplass i forordet: Det gjelder kolleger ved Universitetet i Stavanger, først og fremst ved Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning (tidligere SAF) og Institutt for grunnskolelærarutdanning, idrett og spesialpedagogikk. Denne gruppen omfatter også Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning (Lesesenteret), som velvillig har bidratt med oppdateringer og forbedringer innenfor sitt område. Vi sender også en takk til Universitetsforlaget ved forlagsredaktør Hallvard Aamlid, markedskonsulent Liv Ødegaard og manuskoordinator Jørn-Otto Akø for god oppfølging og inspirerende samarbeid.

I egen alfabetisk liste bak i boken har vi ført opp navnene på enkeltpersoner som har bidratt med hjelp, inspirasjon eller støtte på en eller annen måte. Vi takker alle hjertelig!

Universitetet i Stavanger, mai 2013

Inge Bø

Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning

Lars Helle

Institutt for grunnskolelærarutdanning, idrett og spesialpedagogikk

Forkortelser og tegnforklaringer

abbr. – abbreviation (eng.): forkortelse
adj. – adjektiv
adm. – administrasjon, administrativ
alm. – alminnelig (betydning), i alminnelighet
am. – amerikansk
ang. – angående
approx. – approximately (eng.) omtrentlig, tilsvarer i betydning
betegn. – betegnelse
betydn. – betydning
bl.a. – blant annet/andre
cf. – confer (eng.): jevnfør
def. – definert (som), definisjon
dep. – departement(et)
dss. – det samme som
dvs. – det vil si
e.g. – fork.f. lat. exemplia gratia: for eksempel
e.l. – eller lignende
Eks./eks. – eksempel: for eksempel
eng. – engelsk, heter/betyr på engelsk
etc. – fork.f. lat. et cetera: «og det øvrige», og så videre
ev. – eventuelt
f.eks. – for eksempel
f.Kr. – før Kristus
f.o.m. – fra og med
forb.m. – forbindelse med
fork. – forkortelse, forkortet
fork.f. – forkortelse for
gen. – general usage, (i) alminnelig bruk, (i) vanlig bruk, generelt om
gl. – gammel, gammelt, tidl. brukt om
gr. – gresk
hist. – historisk, brukt historisk
i.e. – fork.f. lat. id est: det er eller det vil si
ift. – i forhold til
iflg. – ifølge
inkl. – inkludert
Innst. O. – Innstilling til Odelstinget
jf. – jevnfør, se, konferer
kap. – kapittel
kgl. res. – kongelig resolusjon (av)
lat. – latin, latinsk, av latinsk opprinnelse
lit. – literally (eng.): bokstavelig, ordrett oversatt
m.m. – med mer
m.a.o. – med andre ord
med. – medisinsk, i medisinen
mht. – med hensyn til
ms – millisekund
mv. – med videre
o.l. – og lignende
obs. – obsolete (eng.): gammeldags, ute av bruk e.l.
off. – offentlig
omkr. – omkring
oppr. – opprinnelig
Ot.prp. – Odelstingsproposisjon
overf. – overført (betydning)
pga. – på grunn av
ref. – referanse, referert/refererer (til)
repr. – representert (ved)
stat. – statistisk, (i) statistikk(en)
stp. – studiepoeng
subst. – substantiv
t.o.m. – til og med
tidl. – tidligere
UK – gjelder spesielt for United Kingdom (Storbritannia)
USA – gjelder spesielt for USA
vedk. – vedkommende
vedr. – vedrørende
vgs. – videregående skole
vs. – fork.f. lat. versus: i motsetning til
ubest. – ubestemt (om)

En stjerne (*) betyr at ordet finnes som selvstendig oppslagsord. I tilfeller der oppslagsordet består av to ord, står stjernen etter det første ordet, f.eks. petit* mal.

A

abnorm (abnormal/anormal) *abnormal* som avviker fra det vanlige, fra det som fungerer godt. Motsatt: normal*.

abnormal psykologi *abnormal psychology, psychopathology* (eldre betegn. på) gren av psykologi* som beskjeftiger seg med studiet av mentale fenomener eller atferdsformer som avviker fra det normale, samt behandling av psykologiske sykdommer; omfatter også psykopatologi*, som studerer det mentalt* syke (f.eks. psykoser*) samt studiet av andre avvikstilstander som psykisk* utviklingshemning. A.p. er dss. avvikerpsykologi*, patologisk*psykologi og psykopatologi*.

abnormitet *abnormity* eldre betegn. for misdannelse eller avvik fra det normale. Jf. abnorm og abnormal* psykologi.

absencer (mentalt) *absences, petit mal* eg. fravær, bevissthetsinnsnevringer (kortvarig) bortfall av bevisstheten ved f.eks. epilepsi*. Jf. også petit* mal.

absolutt terskel(verdi) *absolute threshold/limen* den minimumsstyrke en fysisk påvirkning må ha for å fremkalle en sansefornemmelse*, f.eks. lydbølgenes laveste svingetall for å kunne oppfattes og lysbølgenes millimikronverdier som markerer grensene for synsoppfatningen. Kalles også minimumsterskel eller (feilaktig) bevissthetsterskel*.

absolutt vurdering *standards based assessment, criterion referenced assessment* se målrelatert vurdering.

abstinens *abstinence* avholdenhet; 1) opplevelse av en mangel, frivillig unnvikelse av behovstilfredsstillelse*, f.eks. avholdenhet fra narkotika eller fra kjønnslig omgang. 2) kortform for abstinenssymptom*. Se dette.

abstinens(symptom) *abstinence (symptom)* tilstand eller opplevelse av ubehag som oppstår når en brått holder opp å bruke visse vanedannende giftstoffer, særlig morfin, heroin, alkohol. A.-ene er dels fysiske, f.eks. kvalme, svette, magesmerter, søvnløshet, risting på hendene, generelt fysisk ubehag; dels psykiske, f.eks. depresjon*, angst*, ulyst, hallusinasjoner*, konsentrasjons- og hukommelsessvikt, stoffhunger. A. kan bli livstruende i retning av f.eks. delirium, men forsvinner når organismen tilføres det giftstoff den er avhengig av. Brukes også som diagnose* på om en person er avhengig av et bestemt (gift) stoff. Se også psykisk avhengighet.

abstrahering *abstract* mental prosess som innebærer å trekke ut det som er felles og vesentlig for en rekke gjenstander eller situasjoner, f.eks. indikerer det overordnede begrepet «bil» at gjenstanden har motor, hjul, karosseri etc. Se begrepslæring, abstraksjon, symbolisering, diskriminering og generalisering.

abstraksjon *abstraction* mental* prosess som går for seg når sansebilder eller forestillinger* omdannes til begrep*. A. vil si at felleselementene – «essensen» – ved ellers ulike sansebilder eller forestillinger løsrives fra de spesielle objekter og omgjøres til generelle fellessymbol for en rekke ting eller fenomener. Eks.: begrepet hund er en abstraksjon av en rekke ulike erfaringer eller sansebilder av ulike hunder.

abstraksjonsevne *power (*eller *faculty) of abstraction, abstractive faculty* 1) evne til å erkjenne felles trekk ved forskjellige tilstander, tema og ting; 2) evne til å løse problemer ved hjelp av resonnementer.

abstrakt modellæring *abstract modelling* at man ved etteraping av en annen bare tar etter visse allmenne egenskaper eller væremåter ved ham/henne. Som modell fungerer derfor vedk. mer som et abstrakt enn som et konkret forbilde.

abstrakt tenkning *abstract reasoning* å kunne sammenfatte enkeltting/fenomener under et overordnet begrep ved å se bort fra deres særegne egenskaper og i stedet – mentalt – isolere det de har felles. Abstrakt tenkning skilles fra konkret* tenkning. At erter og blomkål kan spises, representerer konkret tenkning. At begge også er grønnsaker, representerer abstrakt tenkning.

Accelerated Christian Education *Accelerated Christian Education* fork. ACE-pedagogikk, pedagogisk system anvendt på undervisning og oppdragelse i barnehager og skoler kjennetegnet ved sterk vektlegging av kristne grunnverdier bl.a. ut fra standpunktet «Gud er i alle fag». Pedagogikken er omdiskutert bl.a. fordi den tillater midler og metoder som kan krenke norsk lovgivning, f.eks. likestillingsloven.

ACE-pedagogikk/skole *ACE education/school*

fork.f.pedagogikk*/skole som drives på basis av Accelerated Christian Education. Se dette.

activity for daily living (ADL) *activity for daily living* se aktiviteter for dagliglivet.

adaptasjon *adaptation* sanseorganenes tilvenning til langvarige og/eller ensartede, monotone påvirkninger, enten ved svekket eller økt følsomhet f.eks. når man ikke lenger hører tikkingen av stueuret eller kjenner klærne kløe på kroppen (svekkelse), eller når man etter en stund i mørke ser bedre (mørkeadaptasjon – forøkelse); 2) tilpasning/modifikasjon av organismen etter omgivelsenes krav. Her går uttrykket adaptasjon på en forholdsvis passiv tillempning, til forskjell fra eng. *adjustment*, som refererer til en mer aktiv tilpasningsprosess); 3) hos J. Piaget (1896–1980) om tilpasningsprosessen* som en balanse mellom assimilasjon* og akkomodasjon*.

adaptasjonsmodell *adaptation model* modell der man antar at psykiske forstyrrelser er uttrykk for en måte å tilpasse seg en vanskelig situasjon eller utfordring på.

ADHD *Attention Deficit Hyperactivity Disorder* fork.f. det som tidl. ble kalt MBD*. ADHD refererer til en tilstand hos en person som har oppmerksomhetsproblemer og/eller hyperaktivitet. ADHD rommer egentlig tre diagnoser: a) en «ren» oppmerksomhetssvikt uten hyperaktivitet og impulsivitet i uttalt grad, b) en tilstand preget av impulsivitet og hyperaktivitet, og c) en type der begge hovedgrupper av symptomer er framtredende. Det antas i tillegg at en tredel av ADHD-personene også har lærevansker*. Diagnosen ADHD stilles når en tilstrekkelig mengde symptomer på oppmerksomhetssvikt, hyperaktivitet eller impulsivitet er til stede i uttalt grad, og hvor tilstanden er av en slik karakter at det hindrer mental, læremessig og sosial utvikling. For at en voksen skal få diagnosen, må det dokumenteres en historie med slike vansker fra barndommen.

adjunkt *secondary education teacher with a bachelor's degree* off. tittel på undervisningsstilling i folkehøyskole*, videregående* opplæring og grunnskole* (unntaksvis også i andre skoler). En a. har enten: a) fireårig utdanning fra høyskole og/eller universitet (240 stp.*). Det er arbeidsgiveren som definerer hvorvidt fagkombinasjonen er relevant for stillingsbeskrivelsen; b) cand. mag.-eksamen med ett års praktisk-pedagogisk utdanning (PPU*); c) treårig faglærerutdanning + 60 relevante stp.

adjunkt med opprykk *secondary education teacher with a bachelor's degree and additional courses* off. tittel på lærer i grunnskolen eller vgs. som har ett års godkjent utdanning utover kravet til adjunkt (300 stp.*). Kalles nå adjunkt med tillegg.

ADL(-trening) fork.f. *activity for daily living*, se aktiviteter for dagliglivet.

administrativ differensiering *setting, streaming, banding* dss. organisatorisk* differensiering.

adolescence *adolescence* overgangsalder, ungdomsalder, tenåringstid; 1) perioden fra kjønnsmodningens begynnelse – puberteten (i ca. 13-årsalderen) – til den fysiske og psykiske modningen er avsluttet; 2) a. brukes også mer upresist om overgangen fra barn til voksen, vanligvis til 20-årsalderen. Jf. også pubertet og ungdom.

adopsjon *adoption* det å ta til seg et barn; innebærer at foreldreansvaret* for et barn flyttes fra de biologiske foreldrene til adoptivforeldrene. Disse påtar seg plikt til å oppdra barnet som sitt eget. Det er to hovedformer for a.:1) ektepar eller enslig person som adopterer et barn som ikke er eget; 2) a. av stebarn. Her er det bare den ene parten som adopterer, f.eks. stefaren. I begge tilfeller får adoptivbarnet de samme rettigheter som adoptantens egne barn ville ha fått, til forskjell fra fosterbarn. Jf. adoptivbarn og fosterbarn. Lovhjemmel: lov av 28. februar 1986 om adopsjon.

adopsjonsforeldre *adoptive parents* foreldre til adoptivbarn* – til forskjell fra biologiske* foreldre, fosterforeldre* og sosiale* foreldre.

adoptivbarn *adopted child* barn som i henhold til lov av 28. februar 1986 om adopsjon er adoptert, til forskjell fra fosterbarn. Se adopsjon og fosterbarn.

adrenalin *adrenalin(e), epinephrine* hormon som utskilles fra binyrekjertelen; inngår i det sympatiske* nervesystemets synapser* som del av den kjemiske mekanismen som viderefører nerveimpulser. Ved stress og sterke følelser, som flukt, frykt eller angst, avgis større mengder av a. enn normalt, noe som bl.a. fører til økning av blodtrykk og hjerteaktivitet (alarmberedskap), sammentrekning av blodkar og utvidelse av pupillene.

adressivitet *addressivity* begrep fra psykologen Mikhail M. Bakhtin (1895–1975) som studerte de språklige sidene ved sosialt samspill. Iflg. Bakhtins teori vil alt vi sier, være et resultat av den kontekst vi ferdes i, og det sosiale miljø vi befinner oss i. A. innebærer at vi i vår kommunikasjon også ivaretar samtalepartnerens kontekst og sosiale miljø.

afasi *aphasia* ervervet språkvanske som påvirker evnen til å forstå og å produsere språk; 1) i videste forstand fullstendig språkløshet eller sterkt nedsatt språkfunksjon på grunn av arvelige disposisjoner, skader eller mentale forstyrrelser; 2) forstyrrelse som i det vesentligste består i manglende evne til å uttrykke eller begripe språk. Kan innbefatte både talt og skrevet språk; brukes spesielt om manglende forståelse av symbolfunksjonen*: Det skilles mellom flere hovedtyper av a.: *sensorisk** (reseptiv), dvs. manglende evne til å forstå skrevne eller talte ord; *begrepsmessig** (conceptual), dvs. manglende evne til å forbinde ord og tegn med mening; *motorisk** (expressive), dvs. manglende motorisk evne til å uttrykke seg: personen *vet* hva han vil si, men ikke klarer å få satt ord på tankene ved hjelp av taleorganene; 3) av enkelte brukt særlig om tap av språkfunksjonen med påviselige organiske* skader i talesentret.

afemi *aphemia* bortfall av eller nedsatt evne til å uttrykke ord forårsaket av følelsesblokkering eller nevrose*. Jf. også afasi*.

affekt (i dagligtale) *passion, excitement, emotion,*(USA:) *affect* 1) sterk følelse, sinnsbevegelse eller sinnsopprør, vanligvis av kort varighet; 2) primærfølelse*. Se dette.

affektiv *affective, concerned with emotions/feelings* 1) alm. følelsesmessig, emosjonell, som gjelder følelseslivet; 2) som er karakteristisk for sinnslidelser* og tilstander preget av endringer i det normale stemningsleie.

affektiv forstyrrelse/affektivt syndrom *affective/mood disorders/syndrome* en kategori mentale forstyrrelser som ytrer seg ved sterke og ukontrollerte svingninger på det følelsesmessige området. Det endrede stemningsleie kan uttrykke seg både i overdreven eller upassende aggressiv, depressiv eller manisk tilstand.

affektivitet *affectiveness* svingninger i følelseslivet.

affektlabilitet *affect inconsistency/bipolar emotions* tendens til svingninger i følelsesreaksjoner, f.eks. mellom aggresjon og fredfullhet, sorg og glede, oppstemthet og nedstemthet.

afferent *afferent* navn på nerveimpulser og nervebaner som går fra sanseorganene til sentralnervesystemet*.

afoni *aphonia* 1) nedsatt eller mangel på evne til å danne språklyder; 2) sterk grad av heshet. Hvis defekten skyldes psykologiske forhold, kalles den undertiden hysterisk* afoni.

afrasi *aphonia* 1) nedsatt eller mangel på evne til å danne språklyder; 2) sterk grad av heshet. Hvis defekten er forårsaket av psykologiske forhold, kalles den undertiden hysterisk* afoni.

aggregat *aggregate* i samfunnsfagene: tilfeldig samling av mennesker på et begrenset geografisk område uten at de nødvendigvis opplever seg som gruppe eller fellesskap.

aggresjon *aggression* brukes forskjellig om handlinger eller impulser* som har skade eller ødeleggelse som intensjon eller følge. Det fins teorier om a. i biologi, antropologi og psykologi, hvorav to nevnes her: 1) Sigmund Freuds (1856–1939) teori sidestiller de aggressive impulsene med de libidiøse kreftene (jf. libido). A. betraktes dermed som en grunnleggende, nedarvet drift* som på linje med sult og tørst må tilfredsstilles med visse mellomrom for å opprettholde den sjelelige balanse. Freud sammenholdt senere den aggressive driften med en teori om «dødsdriften», Tanatos*. Tilfredsstillelse kan skje, mente Freud, ikke bare gjennom destruktiv atferd*, men også ved avreagering*, sublimering*, kompensering* og selvhevdende atferd* i mer sosialt akseptable former. Likevel volder det mennesker i kultursamfunn vansker med å administrere disse kreftene. Man er nødt til å legge bånd på de aggressive impulsene og hemme dem. Resultatet blir vanligvis fortrengning*. Dermed oppstår muligheter for indre konflikter, krysspress og andre tilpasningsvansker*; 2) at aggresjon er medfødt, finnes også som synspunkt hos teoretikere som tar et mer biologisk utgangspunkt, f.eks. hos Anthony Storr og Desmond Morris. De mener at a. ikke nødvendigvis bare er destruktiv, men også en konstruktiv kraft i tilpasningsprosessen. Se også aggresjons–frustrasjonshypotesen.

aggresjons–frustrasjonshypotesen *aggression–frustration hypothesis* teori fremsatt av John Dollard (1900–1980) om at aggressiv atferd er en miljøbetinget avreagering eller kompensasjon for vedvarende skuffelser eller motgangsopplevelser – og ikke nødvendigvis en del av den menneskelige natur. Jf. også aggresjon og frustrasjon.

aggresjonshemning *suppression/inhibition of aggression* blokkering av aggresjon; den prosess å holde tilbake eller vinne kontroll over handlingstilskyndelser som har skade eller ødeleggelse som intensjon eller mulig følge. A. skjer vanligvis med fornuftens og den bevisste viljes hjelp, til forskjell fra aggresjonsfortrengning, som mer foregår på det ubevisste* planet.

aggresjonsregulering *aggression regulation* egen eller andres forsøk på å vinne kontroll over atferd* som uttrykker aggresjon*. Se også impulskontroll.

aggressivitet *agressiveness* 1) det å vise aggresjon*, true eller utøve vold; 2) betegn. for en aggressiv karakteregenskap; 3) det å være selvhevdende (*self assertive*) på en måte som innebærer å være dominerende, sterk, energisk og kanskje også skruppelløs, særlig når det gjelder å nå egne mål. Se også aggresjon.

agnosi *agnosia* hjerneskade karakterisert ved manglende eller nedsatt evne til å forstå, gjenkjenne eller knytte riktig forestilling til et sanseinntrykk tilhørende et bestemt fornemmelsesområde. Det skilles mellom: akustisk*, visuell*/optisk* eller taktil* a. alt etter om forstyrrelsen gjelder hørsels-, syns- eller berøringssansen. Ved visuell a. kan personen være helt klar og ha tydelige synsinntrykk, men likevel ikke være i stand til å gjenkjenne sin egen bror eller vite hva en bestemt gjenstand er for noe, før han har berørt den.

agnostisisme *agnosticism* filosofisk retning som hevder at det ikke er mulig å vite noe om det oversanselige og/eller om Gud eksisterer.

agorafobi *agoraphobia* plassangst; irrasjonell angst* for åpne rom og plasser. Motsatt: klaustrofobi*.

agrafi *agraphia* mangel på evne til å skrive bokstaver eller ord (bl.a. pga. hjerneskade) – til tross for at håndens bevegelighet i de fleste tilfeller er bevart. Jf. også dysgrafi*, afasi*, dysleksi*.

agrarsamfunn *agrarian society* jordbrukssamfunn; samfunnstype kjennetegnet ved at økonomi og virksomhet er bygget opp omkring jordbruk, gjerne styrt av en monark. A. utviklet seg etter samlerkulturer* og hortikulturelle* samfunn. Eks.: Russland fra 1500- til 1700-tallet.

aha-opplevelse *aha-experience* i psykologi betegn. på en – ofte intens – opplevelse som ledsager en plutselig forståelse av noe. En oppgave kan ved starten synes uoversiktlig og vanskelig. Du kan i kortere eller lengre tid gruble over løsningen. Plutselig står den der: Du erkjenner med ett *hele* sammenhengen eller ser et klart mønster for hvordan problemet/oppgaven skal løses. En a.-o. kan ledsage falske så vel som riktige løsninger. Kalles også innsikt og knytter seg gjerne til gestaltpsykologien*, som legger særlig vekt på den betydning oppdagelsen av problemets iboende struktur har for løsningen av en utfordring.

aids *AIDS* fork.f. *Acquired Immuno-Deficiency Syndrome* tilstand med defekt immunforsvar framkalt ved infeksjon av et immundefekt virus kalt hiv* (fork.f. *Human Immundefiency Virus*) som medfører hyppige og langvarige infeksjoner pga. svekket immunforsvar.

akademia *academia* 1) betegn. på det høyskoler og universiteter står for som samlede institusjoner kulturelt, vitenskapelig og mht. nivå; brukes noen ganger slagordmessig eller med snev av ironi, f.eks. i betydningen «elfenbenstårn»; 2) populær betegn. på gruppen personer med akademisk dannelse* eller utdanning. Se også akademisk.

akademiker *academic, university graduate* person som er utdannet ved universitet, høyskole eller et annet høyere lærested.

Akademikerne *The Federation of Norwegian Professional Associations* arbeidstakerorganisasjon for langtidsutdannede. A. er en av hovedorganisasjonene i Norge og opererer som hovedsammenslutning i staten og som forhandlingssammenslutning i kommunesektoren. Medlemmene er yrkesorganisasjoner for folk med utdanning fra universitet eller vitenskapelig høyskole. A. består nå av 13 foreninger, bl.a. Norsk* Lektorlag og Norsk Psykologforening.

akademisk *academic* som har med akademia*, universitet eller et annet lærd samfunn å gjøre. Brukes noen ganger nedsettende i betydning upraktisk, konvensjonell, lidenskapsløs, formalistisk, intellektualistisk.

akademisk frihet *academic freedom* 1) den rett et universitet har til å forske og undervise fritt og ansette personell, uten innblanding fra staten eller andre autoriteter; 2) brukes også om den frihet en universitetslærer har til å undervise fordomsfritt og i samsvar med sannheten, forskningen og vitenskapen.

akademisk kvarter *lit. academic quarter of an hour (the custom of beginning university lectures a quarter of an hour after the announced time)* den universitetsskikk at forelesningene først begynner et kvarter etter den oppgitte tid, særlig når denne er et helt timetall.

akalkuli *acalculia* manglende eller sviktende evne til å forstå og/eller utføre matematiske utregninger. Betegn. brukes når problemene skyldes hjerneskade, og ikke når de skyldes mangelfull opplæring. Jf. også tallblindhet*.

akkommodasjon *accommodation* tillempning, tilpasning, omstrukturering; 1) forandring av øyets linje for å se skarpt på ulike avstander; 2) brukes av Jean Piaget (1896–1980) om den tilpasningsform som består i at vi tilpasser oss til påvirkninger, dvs. de «skjemaer» (schemata) vi oppfatter verden ved hjelp av, slik at vi blir i stand til å oppta nye erfaringer og kunnskaper. Jf. adaptasjon* betydning 3). Jf. også assimilasjon.

akkulturasjon *acculturation* kulturassimilering, kulturtilpasning, kulturoverføring; brukes

særlig om det å vokse seg inn i en kultur ved gradvis å tilegne seg fremmede kulturelementer med innblanding eller tap av egen kulturform som følge. A. finner f.eks. sted når folk flytter til nytt, fremmed sted. Se også enkulturasjon og sosialisering.

akrofobi *acrophobia* høydeskrekk; urimelig redsel for å bli svimmel av store høyder eller bratte stup.

aksedreining *mirror, letter/word reversal, transposition of numbers* omsnuing eller speilvending av bokstav- eller ordbilder under lesing eller skriving. Eks.: b leses/skrives som d eller p; p som q; 'mor' leses som 'rom'. Kalles også reversalfeil. Se reversal.

aksiom *axiom* 1) alm. selvinnlysende påstand som ikke trenger å bevises; 2) brukes i vitenskap hvor man iblant går ut fra visse antakelser (aksiomer). Fra disse utledes påstander, hypoteser*, som etterpå testes ved empirisk* forskning.

aksjonsforskning *action-research* forskningsmetode inspirert av erfaringslæring*. Forskeren tar utgangspunkt i observasjoner og handlinger, bearbeider disse og bruker resultatet til å planlegge tiltak for å rette på noe som ses på som uheldig. I dette samarbeider han/hun med dem som opplever problemet. Grunntanken er at de som kjenner utfordringen(e), må trekkes aktivt med i forskningsprosessen. Forsker og aktør ses på som likeverdige i en felles undersøkelses- og løsningsprosess.

aksjonslæring *action learning* læring/kunnskapsinnhenting i praksis: Man lærer ved systematisk å trekke erfaringer ut av det som skjer, og bygger på disse i videre planlegging. Se aksjonsforskning.

aktivitet *activity* virksomhet, beskjeftigelse; 1) betegn. på en grunndrift i organismen. Den spontane og ofte lite målrettede a. som en særlig finner hos barn, regnes som spontan overskuddsatferd med utspring i organismens stoffskifte. Denne spontane a. har to formål: å gi utløsning for energioverskudd og tjene utviklingen av bevegelsene. A. utløses også ved forstyrrelser av homeostasen*, dvs. når det inntrer en mangel- eller overskuddstilstand i organismen; 2) i skolen skilles ofte mellom *manuell* eller *motorisk a. (ytre a.)* og *mental a. (indre a.)*. I praksis er dette skillet vanskelig å opprettholde; man forsøker gjerne å kombinere de to hovedformene i skolen med mer vekt på den motoriske a. jo yngre barna er; 3) i pedagogikk brukes betegnelsen a. eller læingsa. undertiden i betydningen undervisningsemne, fag, lærestoff, pensumområde, ferdighet som skal læres, f.eks.: «Å lære om Stortingets sammensetning og funksjon er en viktig læringsaktivitet.» «Opplæringa i natur- og miljøfag skal legge til rette for et bredt spekter av aktiviteter.» Jf. også aktivitetspedagogikk.

aktiv lytting *active listening* begrep fra kommunikasjonsteori som innebærer at den lyttende ikke bare lytter til det den andre sier, men også viser – med verbal og nonverbal kommunikasjon – at vedkommende deltar i en samtale.

aktiviteter for dagliglivet (**ADL**) *activities for daily living* en gruppe teknikker, metoder og øvelser med sikte på å gi personer med funksjons-* og/eller utviklingshemninger* opplæring og øvelse i dagliglivets rutiner, f.eks. spisevaner, påkledning, hygiene, ta bussen, ferdes i byen, gjøre innkjøp o.l. Treningen kan ha form av formaløvelser (f.eks. knappe opp knappene i et klesplagg) og/eller rollespill (f.eks. innøving av høflighet i sosiale situasjoner), men utføres vel så ofte i realistiske sammenhenger. Barn i institusjon tas f.eks. med på postkontor, togreise, restaurant o.l. De sistnevnte øvelsene kalles også sosial trening. Se dette.

aktivitetsbehov *need for activity* virksomhetstrang; en tilstand i organismen som utløser motorisk* og/eller mental* virksomhet. Regnes som en medfødt grunndrift med fysiologisk* sammenheng med organismens stoffskifte. Jf. også aktivitet.

aktivitetspedagogikk *progressivism, a type of progressive educational theory stressing child centred activities* opprinnelig en reaksjon på den såkalte «gamle» skolen (bokskolen, puggeskolen, se disse). A. dreier seg i korthet om å ta utgangspunkt i barnets behov, interesser og forutsetninger og i en analyse av de livskrav barnet etter hvert utsettes for (childcentred school). A. er en fellesbetegn. for en rekke pedagogiske retninger der fellesnevneren synes å være vektlegging av en harmonisk personlighetsdanning med handlingskompetanse. Metodisk hviler a. på elevaktivitet – ikke læreraktivitet. Aktivitetspedagogene taler om et utvidet læringsbegrep, der arbeid mot overordnede mål som selvstendighet (Ellen Key 1849–1926), sosial og moralsk vekst (George Kerchensteiner 1854–1932), demokratisk tenkemåte (John Dewey 1859–1952) blir en sentral del av læringsprosessen. Tilegnelse av innhold* blir ikke sett på som et mål i seg selv. På samme måte som arbeidsmåtene* er innholdstilegnelse midler for å fremme de overordnede målene. Av sentrale prinsipper blant aktivitetspedagoger kan nevnes: spontanitetens prinsipp (det enkelte barn skal kunne

utfolde seg fritt, men aldri på fellesskapets bekostning, se Summerhill-skolen), aktivitetsprinsippet, individualiseringsprinsippet, integreringsprinsippet, prinsippene om naturlig motivering og evaluering av hele læreprosessen (se disse prinsippene), samt utstrakt bruk av frie arbeidsmåter som arbeidsbok, fri forming, gruppearbeid, ekskursjoner, dramatisering og anskuelsesundervisning (se disse).

aktivitetsskole (USA) *progressive school (the realization of progressive educational theories stressing child-centred activities)* 1) dss. aktivitetspedagogikk*, betegn. på en pedagogisk reformbevegelse; se dette; 2) skole som forsøker å gjennomføre aktivitetspedagogikk.

Aktivitetsskolen *lit. The Activity School (day care facilities for schoolchildren, after school-programme in Oslo)* Oslos navn på skolefritidsordningen* – SFO. Se dette.

aktivt ordforråd *active vocabulary* dss. aktivt vokabular; den mengden ord (i et gitt språk) som en person kjenner og er i stand til å gjenkalle i hukommelsen når som helst han/hun har bruk for dem, og som vedkommende kan bruke flytende i tale og skrift – i motsetning til passivt* ordforråd. En persons aktive ordforråd er m.a.o. langt mindre enn det passive: Vi gjenkjenner langt flere ord enn vi bruker.

aktivt verdivalg *value clarification* metodikk utarbeidet av Louis Raths i USA på slutten i 1950-tallet. Metodikken sikter mot å lære elevene opp til å ta klare standpunkt til samfunnet rundt seg og til utfordringer de vil møte som samfunnsborgere. Se også verdilæring.

aktualiseringsmåte *method/technique of arousing attention/interest* interessevekking; i pedagogikk brukt om motivasjonssteknikker en lærer bruker i begynnelsen av en undervisningsøkt eller et gruppearbeid for å vekke elevenes oppmerksomhet og interesse. A.-en utløser drivkreftene, omtrent som tenningen av en bilmotor setter i gang kreftene i motoren. A.-en er følgelig en del av motivasjonen*, men ikke identisk med denne. Som a. brukes ofte et kontaktpunkt*, f.eks. en sang, fortelling, vits, film, et dikt, gjenstand o.l. Se også kontaktpunkt.

aktør *acting person* handlende og målsøkende person. Gir uttrykk for den oppfatning at mennesket ikke bare er en reseptiv mottaker som passivt lar seg forme av krefter i familie, lokalmiljø og samfunn, men at det først og fremst er aktivt, villende, velgende og målsøkende. En aktør tolker, vurderer og søker mening og sammenheng i tilværelsen.

aktør–observatør-effekt *actor–observer bias/effect* en form for attribusjonsfeil*; går ut på å mene at egen atferd* utløses av den situasjonen man er i, mens man mener andres atferd skyldes vedk.s personlige egenskaper. Se også attribuere.

akustikk *acoustics* 1) vitenskapen om lyd, om lydforhold i rom og om oppfatningen av lyd; 2) lydforholdene i et rom. Som adj. akustisk *acoustic* som har å gjøre med lyd.

akustisk agnosi *acoustic agnosia* manglende eller nedsatt evne til å tolke eller gjenkjenne hørselsinntrykk. Se agnosi.

alali *alalia* manglende eller nedsatt evne til å danne og uttale ord. Jf. afasi*, dysfasi*.

albinisme *albinism* tilstand hos mennesker eller dyr karakterisert ved mangel på fargestoff (pigment) i hud, hår og øyne forårsaket av et arvelige forhold. Se også albino(s).

albino(s) *albino* menneske eller dyr uten fargestoff (pigment) i hud, hår eller øyne.

aldersblandede/aldersintegrerte aktiviteter *activities where children work in mixed age groups* organiseringsform der elever på ulike alderstrinn arbeider og lærer sammen. Var i L97* spesielt understreket som viktig på småskoletrinnet*.

aldersdifferensiering *grouping according to age* gruppering av elever med omtrent samme levealder i samme klasse. A. er den vanligste organisering i grunnskolen*, f.eks. at 6-åringene går i 1. klasse, 7-åringene i 2. klasse, osv. Teorien bak er at barn med samme levealder* har omtrent de samme forutsetningene for læring. Dette viser seg ikke å holde stikk. Når det f.eks. gjelder mental* alder (MA), finner forskerne at forskjellen kan være på opptil fire år. Med økende alder stiger denne forskjellen slik at forskjellen i sammenholdte klasser på ungdomsskolen kan være fra 7 til 10 år.

aldershomogen klasse *class consisting of a single age group.*

aldersintegrert institusjon *age mixed (educational) institution* pedagogisk tilbud til barn i 0–14-årsalderen bygd opp omkring basisgrupper med mønster av storfamilie med barn i ulike aldre. Barn i en slik gruppe får flere identifikasjonsmodeller enn i en aldersoppdelt institusjon.

alderssegregering *segregation according to age* at befolkningen deles inn i grupper etter alder, f.eks. det å dele barn inn i klasser etter hvor gamle de er. Et annet eksempel er lokalmiljø som tappes for eldre fordi de «isoleres» på eldresentre. Se også aldersdifferensiering og segregering.

aleksi *alexia* mangel på eller tap av evnen til å lese eller identifisere skrevne tegn som følge av hjerneskade. Skaden er ofte svært spesifikk

ved at synsevnen eller evnen til å gjenkjenne talte ord ikke behøver å være forringet. Jf. dysleksi*.

alexia dss. auditiv* dysleksi.

algofili *algophilia* det å være tiltrukket av smerte, noen ganger brukt synonymt med masochisme*.

algofobi *algophobia* frykt for å føle smerte eller for å være vitne til smerte hos andre.

alienasjon *alienation* 1) egentlig isolasjon, splittethet, oppfattelse av verden som fremmed; 2) dss. fremmedgjøring*; se dette.

alkoholisme *alcoholism, alcoaddiction* 1) alkoholavhengighet som skyldes vedvarende (kronisk*) misbruk; 2) lidelse eller sykdomstilstand med kroppslige og psykiske symptomer* forårsaket av alkoholmisbruk; 3) alkoholtrang.

allergi *allergy* overømfintlighet overfor visse stoffer; ytrer seg vanligvis i form av snue, utslett eller pustebesvær (åndenød) hos mennesker som er spesielt ømfintlige overfor visse stoffer.

allergiker *allergic subject, sufferer from allergy* person som er overømfintlighet overfor visse stoffer*. Som adj. allergisk *allergic* overømfintlig; brukes særlig om overømfintlighet overfor visse stoffer. Se også allergi.

allmenn didaktikk *general didactics* omfatter metoder og utfordringer som gjelder undervisning i sin alminnelighet. Innen didaktikk* skilles det mellom a.d. og fagdidaktikk, fagmetodikk og yrkesdidaktikk. Se også disse.

allmenndannelse/-danning *well-rounded/general/liberal education* generelt om det minstemål av kunnskap, empati*, toleranse og kultur 1) som er forventet for å kunne regnes for dannet (se dannelse*) 2) som bør være felles for alle samfunnets medlemmer.

allmenndannende fag/allmennfag *broad educational subject aiming at imparting general rather than technical knowledge* 1) (i eldre og snever betydning) skolefag som representerer kunnskaper en trenger utenom yrket (særlig formgivingsfag, orienteringsfag, perspektivfag), og som også utgjør et fundament yrkesdanningen kan bygge på, og som tjener det generelle perspektiv; 2) (i videre forstand) skolefag som både i innhold, målsetting og arbeidsmåter bidrar til å realisere individets evner og anlegg, hjelper det til å forstå seg selv og sine medmennesker og øker dets forståelse av det samfunn det lever i moralsk, kulturelt, sosialt og materielt, slik at individet ved denne økte forståelse får økt trivsel, blir satt bedre i stand til å gjøre sin innsats som ansvarlig samfunnsborger og å foreta verdifull utnytting av fritiden; 3) på folkemunne tidl. brukt om studieretningen Allmenne, økonomiske og administrative fag. Denne ble i 2006 erstattet av utdanningsprogrammet Studiespesialisering. Se også allmenndannelse.

allmenndannende skole *school offering liberal education, i.e. all-round type of school, school providing general rather than technical traning* skole som tilstreber allmenndannelse*, til forskjell fra en yrkesorientert skole Eks. på a.s: grunnskole*, allmennfaglig studieretning* i vgs., folkehøyskole*, samt tidl. skoletyper som framhaldskole*, middelskole*, realskole og gymnas*.

allmennfaglig påbygning *supplementary studies qualifying for higher education* tilbud til elever som ønsker generell* studiekompetanse. Kurset, som varer ett år, er for elever som har tatt Vg1 og Vg2 på yrkesfaglig studieretning.

allmennlærer *general teacher in primary and lower secondary school* lærer med fire års universitets- eller høyskoleutdanning (240 studiepoeng). F.o.m. høsten 2010 utdannes ikke lenger allmennlærere, men grunnskolelærere*.

allmennutdannelse *general education, all-round/liberal education* utdannelse som ikke innebærer spesialisering, eller som ikke forbereder for et yrke. Se allmenndannelse*.

allmøte *1) general meeting; 2) student body meeting, general meeting for pupils in upper secondary schools* 1) tidl. kalt allmannamøte; møte der alle personer i et fellesskap har møte-, tale- og stemmerett, f.eks. klubb, borettslag, sameie og andre institusjoner; 2) møte for samtlige elever i vgs. der de samles for å ta stilling til saker som angår deres arbeidsmiljø, velferdsinteresser og arbeidsforhold. Iflg. opplæringslova* (§ 11-6) skal det holdes et a. hvis elevrådet* eller minst en femdel av elevene ønsker det. Elevrådet er bundet av vedtak på allmøter når mer enn halvparten av elevene er til stede og stemmer.

almueskole *refers to public elementary schools before 1889* den obligatoriske skolen i Norge fra 1739–1889. I 1889 fikk den navnet folkeskole*. A. var skolen for allmuen, dvs. for småkårsfolk og folk på landet. Ved siden av denne fantes private betalingsskoler for borger- og embetsstanden fordi man regnet a.-en som simpel og dårlig. Jf. folkeskole og grunnskole.

Alstahaug kompetansesenter *Alstahaug Educational-Psychological Service.*

alter *alter* betegn. som brukes i samfunnsfagene om «den andre»/en annen person; alter ego betyr «ens annet jeg».

alternativ opplæring *lit. alternative education, i.e. out-of-school training programs as part*

of compulsory schooling brukt om et prosjekt Forsøksrådet* for skoleverket drev i perioden 1974–1979. Omhandlet tiltak i grunnskolen* utenfor skolens tradisjonelle rammer. Et sentralt tiltak var f.eks. å tilby skoletrøtte elever deltakelse i arbeidslivet. Senere ble a.o. tilbudt alle elever det passet for. Se også alternativ opplæringsarena, tilpasset opplæring, individuelle opplæringsplaner.

alternativ opplæringsarena *out-of-school learning setting/arena* annet sted enn skolens område der en eller flere elever mottar hele eller deler av opplæringen. I offentlige dokumenter er den vanligste betydningen av begrepet: opplæring et annet sted enn ved den skolen eleven går på til vanlig, f.eks. på en spesialskole* (dersom dette er fastsatt i vedtak om spesialundervisning*). I mer folkelig språkbruk anvendes a.o. også om opplæring utenfor det sted der elevens klasse befinner seg, f.eks. hvis en elev tas ut av matematikkundervisningen for å jobbe på et sykkelverksted i kjelleren. Videre brukes begrepet i offentlig retorikk om: 1) at en klasse/elevgruppe får tilbud om å bruke én uke til for eksempel leirskole eller arbeidsuke; 2) med hjemmel i opplæringslova* § 2.3 kan elever utplasseres, f.eks. på en arbeidsplass, én eller flere dager i uken. Det er gjerne behovet for en mer praktisk tilnærming til læring som avgjør denne bruken av a.o. Se egne skoler for spesialundervisning.

alternativ pedagogikk *lit. alternative education/pedagogics (a common term used for new, progressive ideas of education)* 1) brukes ubestemt som betegn. på en rekke pedagogiske reformbevegelser fra slutten av 1800-tallet og utover på 1900-tallet med bl.a. disse fellestrekk: a) kritikk av den etablerte og autoritære skole, oppdragelse og disiplinering; b) større vekt på frihet, selvstendighet og ansvar; c) utgangspunkt i elevenes evner, modenhet, interesser og behov; d) vekt på aktivitet og skaping og e) integrert* undervisning og livsnær, anskuelig læring. I denne betydning hører aktivitetspedagogikk* og reformpedagogikk* inn under a. p. Se disse; 2) i snevrere betydn. brukes uttrykket om moderne reformbevegelser i etterkrigstiden under navn som dialogpedagogikk*, frigjørende* pedagogikk, kritisk* pedagogikk, alternativ didaktikk, åpen* skole eller lignende¸3) måter å oppdra, undervise og tilrettelegge skolens mål og midler på som avviker fra den pedagogikken som er vanlig i de off. skolene, f.eks. i Steinerskoler*, udelte* skoler og Montesorri*-barnehager.

altruisme *altruism* nestekjærlighet; 1) det å vise interesse og hengivenhet for andre mennesker og arbeide for deres beste; 2) etisk-filosofisk prinsipp om å ofre seg for andre. Motsatt: egoisme*.

altruistisk empati *altruistic empathy* evne til å leve seg inn i en annen persons følelse eller tilstand kombinert med ønsket om å gjøre den andre godt – også kalt positiv eller varm. De fleste synes å bruke ordet empati* i denne betydningen. Motsatt: strategisk* empati.

alvorlig psykisk utviklingshemning *severe mental retardation/subnormality* tidl. kalt åndssvakhet*; betegn. på psykisk* utviklingshemning*, med IQ* 20–34 (iflg. WHOs gradering av psykisk utviklingshemning). Jf. også dyp, moderat og mild psykisk utviklingshemning.

Alzheimers sykdom *Alzheimer's disease* degenerativ hjernelidelse med karakteristiske celleforandringer og andre anormaliteter som til sammen fører til gradvis forvirring og demenstilstand. Se også demens*.

amanuensis *assistant professsor, lecturer.*

ambi- *ambi-* begge, dobbelt, tve-; forstavelse som ref. til at noe er motsetningsfylt (f.eks. en egenskap), noe som trekker i flere ulike retninger eller som befinner seg «midt imellom». Se ambimanuell og ambivalens.

ambidekster/ambidekstral *ambidexter, ambidextrous, ambimanual (person who uses either hand with equal efficiency), ambimanual person* dobbelthendt, beggehendt, dvs. person som er like flink med begge hender. Dss. ambimanuell*.

ambidekstri *ambidexterity, ambidextrousness, ambidextrality, equal efficiency with either hand* dobbelthendthet, beggehendthet; se ambidekster og ambimanuell.

ambimanuell *ambimanual, ambidextral, ambidextrous; equal efficiency with either hand* dobbelthendt, beggehendt; Se ambidekstri og ambidekster.

ambisjon *ambition* iver, motiv, ønske eller forventning om å oppnå noe, f.eks. en ferdighet, ytelse eller posisjon som gir berømmelse, status eller makt, dss. aspirasjon*.

ambisjonsnivå *level of ambition* et individs mål for sin streben eller forventning om å oppnå noe – en prestasjon, stilling, rang eller maktposisjon. Et a. er avhengig av tidl. ytelser, karaktertrekk, prestasjonsmotiver, sosiale forventninger samt de referansegrupper (f.eks. kjønn) individet identifiserer seg med i det miljøet han/hun lever i. Dss. aspirasjonsnivå*.

ambivalens *ambivalence* uforenlig; brukes når noe har «dobbel verdi», f.eks. en dobbelthet i følelseslivet som ytrer seg ved at samme objekt, situasjon eller person (samtidig) vekker

motsatte følelser. Du kan ha lyst til å klappe en hund samtidig som du er redd hunden; du kan elske og hate en person på samme tid. Som adj. f.eks. ambivalent tilknytning *ambivalent attchment* mellom barn og omsorgsperson – til forskjell fra motsetningsfylt tilknytning.

ambivalent incentiv *ambivalent/approach-avoidance incentive/goal, object with double valence* et målobjekt (en gjenstand, situasjon, aktivitet eller person) som for den målsøkende både er positivt og negativt ladet, og som disponerer for dobbelthet (ambivalens*) i følelseslivet. Individet vil foran et slikt incentiv* oppleve konflikt – ofte i form av kryssspress*. Størrelsen av dette vil være avhengig av styrken i drivkraften bak den målsøkende atferden* og muligheten av å slippe bort fra spenningsfeltet. Se også ambivalens.

amblyopi *amblyopia (indistinct vision with or without any discoverable defect)* synssvekkelse; særlig om synsnedsettelse med eller uten påviselige defekter i øyet eller synsbanene.

amfetaminer *amphetamines* sentralstimulerende medikamenter; anvendes bl.a. til å dempe psykiske forstyrrelser.

ammefri/-permisjon *time off for a nursing mother* en rett som en mor som ammer sitt barn, har til fri fra arbeid til amming. Fritiden kan f.eks. tas ut i minst en halv time to ganger daglig eller som redusert arbeidstid med inntil én time hver dag. Hjemmel: arbeidsmiljølova § 12-8.

amnesi *amnesia* hukommelsessvikt, vanligvis forårsaket av skade eller sykdom.

amok *amok, amuck 1)* alm.: gå amok *run amuck* brukes om en som vilt og planløst angriper alt og alle omkring seg; 2) kulturspesifikt* syndrom* i Indonesia og Malaysia; viser seg som sykelig, uprovosert, hensynsløst og destruktivt raserianfall – ikke ulikt gammelnordisk berserkgang; gjennomføres i bevissthetsendret tilstand og etterfølges av hukommelsestap og utmattelse; kulminerer ikke sjelden med selvmord.

amtsskole *old term for folk high school owned by the county* eksamensfri skole for landsungdom, etablert første gang i 1876 og eid av amtet (fylket, senere kalt fylkesskoler). A.-ne kom i et visst konkurranseforhold til de daværende grundtvigianske folkehøyskoler. Kalles nå folkehøyskoler* og hører adm. under folkehøyskoleloven*.

amusi *amusia* umusikalitet; 1) manglende evne til å frambringe, tolke eller gjenkjenne en melodi; 2) kan ses på som en form for sensorisk* afasi*.

anal *anal* 1) som hører til endetarmsåpningen; 2) betegn. som knyttes til utviklingsfasen 1–3 år i psykoanalytisk* teori.

anal karakter *anal personality* refererer til visse egenskaper hos voksne mennesker som i psykoanalytisk teori hevdes å ha sammenheng med det anale stadiets reaksjonsformer, særlig pedanteri, gjerrighet, stahet og egenrådighet. Se analstadiet, tvangssyndrom og autoritær personlighet.

analfabet *analphabet/illiterate* person som verken kan lese eller skrive. Se også funksjonell a.

analfabetisme *analphabetism/illiteracy* manglende lese- og skriveferdighet hos en person eller befolkningsgruppe.

analstadiet *anal stage* i psykoanalytisk teori betegn. på det andre stadiet i barneseksualitetens utvikling der lystopplevelse og (den seksuelle) interesse er forbundet med kroppens avføringsfunksjoner, ca. 1–3-årsalderen. Se også oralstadiet, latensperiode og genitalstadiet.

analytisk didaktikk *analytical didactics, analytical educational theory* forskningsmetode i forb.m. opplæring der man forsøker å beskrive, analysere og forstå det som virkelig skjer i skolen, uavhengig av visjonene. A.d. hviler på empiriske kjensgjerninger om virkeligheten i undervisningssituasjonen. Kalles også deskriptiv didaktikk, se også normativ didaktikk.

analytisk metode *whole language* metode i leseopplæringen; innebærer å gå fra større språklige enheter til mindre, f.eks. fra et ord til bokstaver eller fra setning til ord. Man tar utgangspunkt i helheten (teksten), som siden analyseres i mindre enheter (setninger/ord/bokstaver). Metoden hviler på to prinsipper: a) hensikten med å lese er å forstå innholdet i teksten; b) den kunnskapen som trengs for å lese, erverves fra den erfaringen eleven har med å lese. I a.m. benyttes ord og tekster på nivå med barnets talespråk for å vise barnet at skriftspråket handler om kommunikasjon*, akkurat som i talespråket. Det legges derfor vekt på høytlesning for og diskusjon med elevene. Det understrekes at både tale- og skriftspråket kun skal benyttes i naturlige sammenhenger. Lese- og skriveopplæringen skal knyttes til situasjoner der barnet ser behov for å kommunisere. Undervisningen konsentreres dermed rundt barnets eget kommunikasjonsbehov. A.m. brukes ofte i motsetning til syntetisk metode, se dette. Se også LTG-metoden.

anamnese *anamnesis* en sykdoms- eller avvikstilstands historie slik den framtrer ved opplysninger fra klienten og hennes omgivelser

fram til det tidspunkt da tilstanden tas under behandling; nedtegnes vanligvis under en inntakssamtale og med innhenting av andre opplysninger i forb.m. innleggelse/inntak. Jf. kasushistorie og epikrise.

anarki *anarchy* utopisk samfunn uten statsdannelse, politisk autoritet eller annen organisert autoritet og kontroll. Fellesskapet er basert på frivillig samarbeid og gjensidig hjelp.

anatomi *anatomy* læren/vitenskapen om levende organismers indre sammensetning og oppbygning. Som adj. anatomisk *anatomical* som gjelder levende organismers oppbygning.

anatomisk koding *anatomical coding* måte nervesystemet sprer og mottar informasjon på; forskjellige egenskaper.

andrespråk *second language*.

androgener *androgens* gruppe av kjønnshormoner som fremmer maskuline kjønnstrekk.

androgyni *androgyny* tvekjønnethet, dvs. tilstedeværelse av både kvinnelige og mannlige egenskaper, inkludert begge kjønns væremåte, hos ett og samme individ. Som adj. androgyn *androgynous* tvekjønnet.

androsentrisme *androcentrism* 1) standpunkt som hevder at mannen, hans egenskaper og væremåte(r) står over kvinnens og det kvinnelige; 2) det å bruke mannlige egenskaper som grunnlag ved vurdering av et individ. Som adj. androsentrisk *androcentric*.

anekdotemetode *anecdotal method* en beskrivende metode til å studere personer i en gruppe (f.eks. elever i en klasse). I et notat skriver observatøren (læreren) ned det viktigste om den atferden* en person (elev) avgir, og som viser karakteristiske trekk hos vedk. I beskrivelsen skilles det mellom observert atferd* og subjektiv tolkning/vurdering. Jf. også minuttprotokoll.

anestesi *anesthesia* følelsesløshet og bortfall av bevissthet eller sansepåvirkninger, framkalt av bedøvelsesmiddel, inngrep eller skade i sentralnervesystemet.

Angelman-syndrom *Angelman syndrome* tegn på genetisk betinget sykdom som viser seg ved hyperaktivitet og lærehemning; skyldes et kromosomavvik i par 15 som er arvet fra moren – til forskjell fra det som gjelder Prader-Willy-syndrom*.

angst *anxiety* følelsestilstand som kan spenne over et vidt spekter fra diffus frykt, engstelse, utrygghet, bekymring o.l til pinefull, panisk skrekk. A. skiller seg fra frykt ved at personer under angst ikke er seg bevisst hva som er angstens årsak. Eksempel: Er du redd en aggressiv hund, er det vanligvis frykt, for hunden er potensielt farlig. Opplever du derimot panisk redsel i forb.m. *alle* hunder, kan det være angst. Hunden kan ha blitt et symbol som utløser fortrengt angst.

angstnevrose *anxiety neurosis* tidl. anvendt fellesbetegn. på forskjellige angsttilstander uten at pasienten kjenner eller forstår årsaken(e), som ved fobier og sterk, tvangspreget angst*.

animisme *animism* (religiøs) tro på naturen som besjelet og på at naturkreftene har en selvstendig vilje. Se animistisk persepsjon og animistisk tenkning.

animistisk persepsjon *animistic perception* det å oppfatte ikke-levende gjenstander som levende, følende og/eller villende; f.eks. en dør som smeller igjen, er levende; et tre som felles, lider smerte; regnværets hensikt er å ødelegge en utflukt. A.p. er særlig karakteristisk for barns tro, fantasi og forestillingsverden, men er også påvist hos voksne. Se også animisme og animistisk tenkning.

animistisk tenkning *animistic thinking* i tenkning og forestillingsverden som tilskriver ikke-levende gjenstander egenskaper som liv, følelse, vilje etc. A.t. er en naturlig følge av animistisk* persepsjon. Se også animisme.

anlegg *aptitude, disposition* den mulighet et individ har til å utvikle en evne, lære og/eller utføre bestemte aktiviteter eller ferdigheter. A. betraktes som del av det medfødte arveutstyret som ligger skjult i våre gener*; anleggene er tilbøyeligheter som lar seg utvikle gjennom miljøpåvirkninger; kalles også disposisjon(er)*.

annengangsprøve *retake*.

annullering 1 (juridisk i betydn. avlysning) *cancellation, defeasance annulment, nullification;* 2 (i pedagogikk:) annullering av eksamen *annulment of an examination*.

anoia *anoesia, idiocy (primitive consciousness without objective reference)* imbesilitet*, lavt bevissthetsnivå; uutviklet bevissthet* uten tilknytning til konkrete objektive referanserammer*.

anomali *anomaly, abnormality, abnormity* anormalitet, uregelmessighet, avvik fra det vanlige eller gjennomsnittlige. Se også abnormal.

anomi *anomie, anomy* 1) alm. lovløshet, samfunnstilstand uten lov, orden og samhold; 2) iflg. E. Durkheims (1858–1917) beskrivelse i *Suicide* (1897) innebærer a. at det foreligger motstridende normer i samfunnet, dvs. de normer som finnes, er dårlig integrert. Den sosiale* kontrollen er således lav. Slike samfunn leder iflg. Durkheim bl.a. til hva han kaller anomiselvmord.

anomia *anomia* nedsatt eller tap av evne til å